

Vladislav Dudák

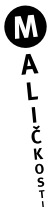
Skryto ve slovech
aneb
Co nám slova vlastně říkají

cattacan

Vladislav Dudák

Skryto ve slovech
aneb
Co nám slova vlastně říkají

cattacan

Edice **Maličkosti**, svazek první

Edice krátkých esejů, úvah nad člověkem, jeho světem, životem osobním i občanským, nad všedními i svátečními záležitostmi dne, nad přírodou... Zkrátka zamýšlení nad věcmi malými i velkými – od žvýkačky až po vesmír. Maličkosti jsou malé, ale může se v nich vyjevit leccos velikého. Jak praví klasik G. K. Chesterton, maličkosti mohou býti ohromné.

***Klíčová slova:** eseje a úvahy, společenské vědy, jazyková kultura – Česko*

Text a foto na obálce a v knize © Vladislav Dudák, 2019

Obálka a sazba © Barbora Solperová, 2019

Vydal © Cattacan, s. r. o., 2019

Vydání druhé, rozšířené

ISBN 978-80-88349-00-6

Ondrovi, Liborovi a Stáně

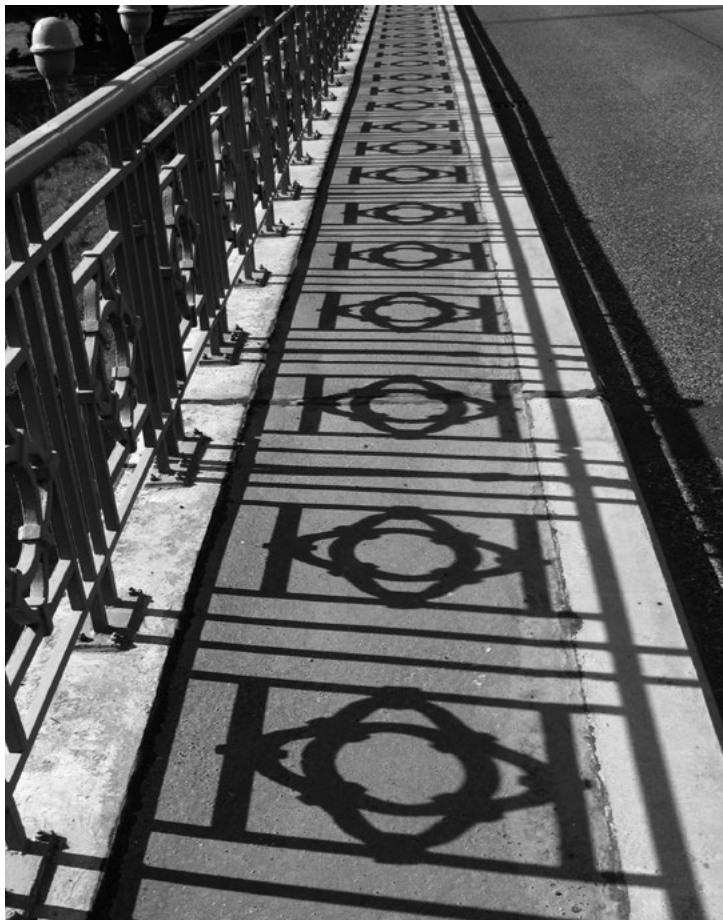
Prostřednictvím Nadačního fondu Emil podporujeme mladé handicapované sportovce.
(www.emilnadace.cz)

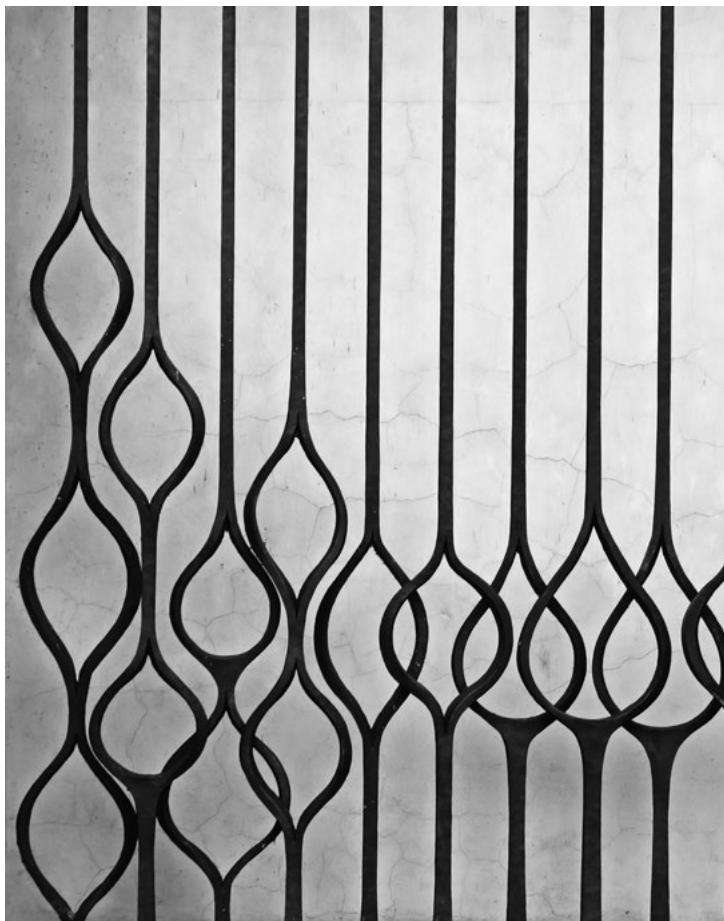

Rádi bychom doporučili

Příjemné posezení včetně dětského koutku najdete v *kavárně Modrý domeček* v Řevnicích. Tato chráněná dílna provozovaná spolkem Náruč nabízí výbornou kávu, domácí limonády a pekařské výrobky i cukroví. K obědu a svačině si můžete vybrat zdravé ekologické pochutnání.
(www.modrydomecek.cz)

Poděkování

Vydání knihy bylo realizováno za finanční podpory
Státního fondu kultury České republiky.

Státní fond kultury ČR

Za podporu děkujeme webovým stránkám
Cenová mapa.

www.cenovamapa.org

O zapomínání na jazyk a o nevidění slov

(na úvod)

Významný německý filosof Hans Georg Gadamer (* 1900; † 2002) upozorňoval na skutečnost, že jazyk je při běžném používání neviditelný. Člověk jej totiž používá automaticky jako samozřejmý nástroj, pomocí něhož zpracovává to, oč mu ve skutečnosti jde – tedy o záležitosti tohoto světa a problémy našeho života.

Přírozeným stavem člověka je proto jakési *zapomenutí na jazyk* – o jazyku nepřemýšlíme, stejně tak jako nepřemýšlíme o dýchání nebo tlukotu srdce, když je všechno v pořádku. Jazyk prostě používáme pro něco jiného.

Na dýchání nebo tlukot srdce vědomě zaměříme svou pozornost teprve tehdy, když narazíme na nějaký problém čili když tyto nástroje nefungují (neslouží nám) tak, jak bychom očekávali a jak bychom si přáli. Obtížně dýchám, srdce mi divně buší. A v případě jazyka je to obdobné: začnu o něm přemýšlet až tehdy, když zjistím, že se nedokážu přesně *vyjádřit*, že *nenacházím slov*, že mi druzí *nerozumějí*.

Pokud vezmeme na vědomí, že je jazyk něčím více než jen naším „zvukovým ukazovátkem“ na okolní „věci“, pokud se jazyk sám stane předmětem našeho zájmu, mnoho se změní a my se rázem ocitneme v novém, fascinujícím světě. Světě plném dosud nečekaných otázek: Co lze jazykem sdělit, co lze a co nelze vypovědět? Čemu lze porozumět a do jaké míry? Jak přesné může být jazykové vyjádření? Jak odpovídají slova a struktura jazyka světu kolem nás? Co se skrývá za slovy?“

V této knize malých esejů, jakýchsi *medailonků slov*, nejde jen o jazyk a slova, nýbrž především o jejich význam. Zjistíme, že skryty ve slovech se mohou nacházet nečekané souvislosti. A ty nám umožňují *podívat se na obvyklé věci z neobvyklého úhlu pohledu*. Tomu se říká filosofie...

Nejde ale o nic „vznešeného“. Půjde nám o poučenou hru, o potěšení. Vždyť hrát si s jazykem je ten nejlepší způsob, jak jazyku – rodnému i cizímu – porozumět.

Budeme se snažit poukázat i na vážnější souvislosti a budeme se zamýšlet nad tím, jak lze jazyka zneužít. Jak lze vědomě a účelově posouvat význam slov či přímo podvrhovat významy nepatřičné.

Největším ohrožením svobodného života není terorismus, ale postupné snižování našeho citu pro rozlišení dobrého a špatného, pravdivého a falešného. Ano, svět samozřejmě není takto černobílý (naštěstí), to ale neznamená, že je beztvářý, šedý a libovolně hodnotitelný. Může se však takovým stát, pokud nám začne být lhostejná volba slov a pokud přestaneme zkoumat a prověřovat, co se za slovy skrývá. Pokud nedokážeme rozlišit, zda nám slova pomáhají pojmenovat svět a stanovit naše místo v něm, anebo zda se „skryta za slovy“ nevytváří jen virtuální realita plná „alternativních pravd“, které se neopírají o kriticky posuzovaná fakta, ale jenom o to, co za pravdu prohlásit chceme.

Takové je moje přesvědčení.

Autor

Poznámka ke druhému vydání

Původně nakladatelství Cattacan plánovalo dotisk prvního vydání, ale jak ubíhal čas, začali jsme si intenzivněji uvědomovat, že jsem na něco důležitého zapomněl. Tolik jsem se zabýval tím, *co* je „skryto za slovy“, že jsem pominul jednu významnou charakteristiku naší doby. Totiž, že se stále častěji za slovy neskrývá nic. Anebo jen velmi málo.

Slova se vyprazdňují, devalvují, podléhají inflaci. A protože naše řeč, náš jazyk, nejen že odráží naše myšlení, ale je s ním v synergickém vztahu, má to neblahý vliv i na naši mysl. Na schopnost správně pojmenovat (určit, definovat) věci, na schopnost rozlišit podstatné od nepodstatného, abstraktní od konkrétního... Domínují *floskule*, snadněji podléháme manipulaci.

Ano, platilo to i dříve, ale dnes to bývá mnohdy dovedeno k absurdní dokonalosti. Pavel Eisner se mohl s úsměvem podívat krásné bezobsažnosti sousloví *tak nevím* („Koupila jsem husu. Tak nevím.“). Takové příklady jsou vlastně jakýmsi absurdními perličkami v jazyce. Neškodné, roztomilé. Zato mediální, politická a v mnoha případech i odborná (zejména humanitně orientovaná) scéna zhusta činí z bezobsažnosti základ své výpovědi. Projevuje se to na kvalitě zpravodajství, komentářů, na úpadku umění diskuse a argumentace i na snížené schopnosti porozumět správně textu nebo výpovědi jiného člověka.

Princip dvojího metru (o něm bylo v prvním vydání také pojednáno) se stal samozřejmostí a v některých kruzích snad přímo ctností a povinností. Vždyť když za slovy téměř nic není, lze je naplnit jakýmkoli momentálně užitečným „významem“. Fakta jsou

totožná s mým subjektivním přáním a viděním světa. To už se dnes – v „době postfaktické“ – stalo téměř běžnou záležitostí.

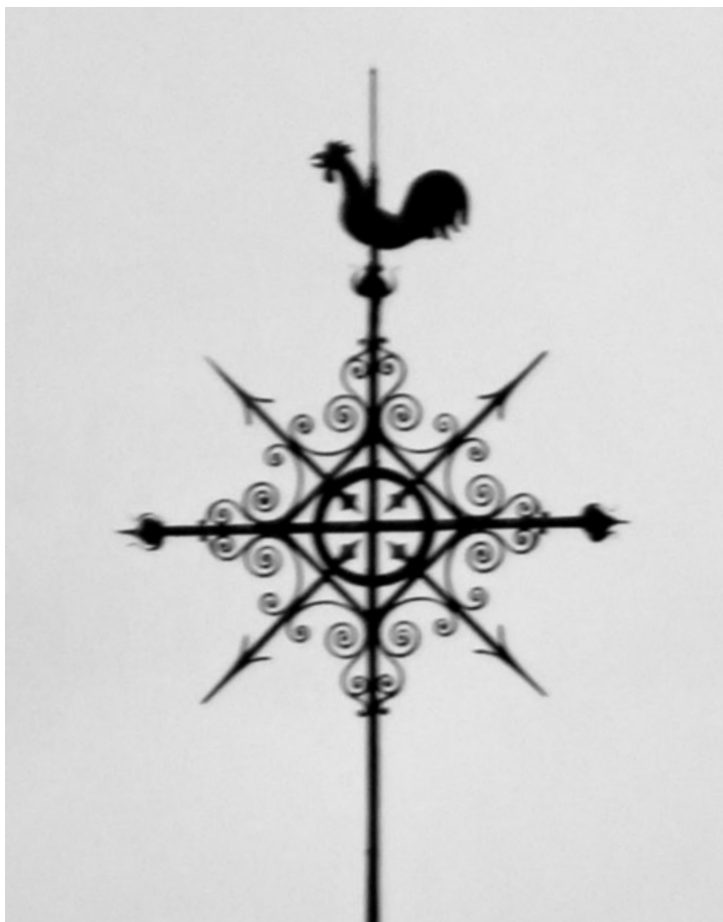
K efektu Babylónské věže, tedy k rozpadu komunity, není nutno promíchání cizích jazyků. Stačí k tomu jazyk jeden, dojde-li k vyprázdňení slov. Stanou-li se slova v první řadě „účelovým nástrojem“ ve střetu mocenském. A tak mám dnes pocit, který již kdysi vyjádřil (v poněkud jiném kontextu) Komenský, jenž tolik dbal o nápravu společnosti, která se měla díť i kultivací našich jazykových schopností: „Však tu, jako sedláci v krčmě, každý vyje a každý jináč.“

Má to vážné dopady na naši společnost, na nás lidi. Všechno, čeho jsme dosáhli (samozřejmě i to zlé), je tu díky tomu, že jsme kultivovali naše myšlení, naši schopnost objektivně pozorovat (tedy i pojmenovat) svět i nás samé. To všechno nyní upadá; vědu i zdravý rozum „válcuje“ po celém západním světě ideologie – většinou mizerně, převážně emocionálně formulovaná.

Lamentovat nestačí. „Tak často slyšíme, jak lidé říkají: ‚Zlé časy, svízelná doba!‘,“ vyznává již na začátku pátého století Aurelius Augustinus a ihned dodává: „Žijme dobře, pak bude i naše doba dobrá. My jsme ta doba.“ A k dobrému žití patří i snaha o správné pojmenování problémů a respekt ke slovu oponenta.

Proto je druhé vydání rozšířeno o několik nových „slovních medailonků“, rozházených mezi ty původní. Dva z nich se týkají toho, jak je nemilé, když význam slova není sdělen, a další se zabývají tím, když se význam ze slov přímo vytrácí anebo je silně *rozostřen*.

Děje se to ale znovu a znovu. Jak píše Vítězslav Nezval: „*Když kohout třikrát zakokřhal, zakokřhá i po čtvrté...*“

Velké poděkování za malá dobrodružství

Malými dobrodružstvími míním dobrodružství s jazykem, hlavně s češtinou. A poděkování patří všem, kteří vědí, že jazyk je více než pouhý nástroj, a přistupují k němu s respektem. Patří k nim jak přímí odborníci – lingvisté, filosofové jazyka a podobně –, tak všichni ti, kteří český jazyk milují, odkrývají jeho krásu, obohacují jej a nám ostatním jsou ve svém slovním projevu příkladem a inspirací – spisovatelé, překladatelé, češtinu dobře ovládající publicisté, učitelé a zkrátka všichni ti, kdo si s jazykem a se slovy rádi a citlivě hrají.

Na první pohled se může zdát, že sousloví „dobrodružství s jazykem“ je poněkud přepjaté; jaképak dobrodružství, vždyť přece nejde o život. Ale to je omyl. Zahrnu-li do jazyka například i jeho psanou podobu, tedy to, co se týká nikoli jen *mluvnice (gramatiky)*, ale i *pravopisu (ortografie)*, tedy způsobu znakového záznamu mluveného slova, můžeme si uvést jeden známý modelový případ, kdy by o život skutečně mohlo jít:

Odsouzenec k smrti podal ke králi žádost o milost. Stojí již pod šibenicí a tu se blíží královský posel s listinou, na niž král napsal své rozhodnutí: „Omilostnit nelze popravít.“ Co

s tím? Pan král jaksi zapomněl na interpunkci. Mínil snad: „Omilostnit, nelze popravít.“? To by odsouzenec s radostí uvítal. Anebo to mělo znít: „Omilostnit nelze, popravít.“? Propána krále!

S jazykem ale bývají malá dobrodružství hlavně proto, že jsou to vlastně dobrodružství s lidmi, kteří jazyk používají. Neexistují snad žádné jiné akademické otázky, které by vzbuzovaly tolik emocí i u laiků, jako otázky jazykové. Jak psát? Jak mluvit? Zda přechylovat příjmení? Kdy je nepatřičné použít anglicismus a kdy nikoli? Je na místě zjednodušit pravopis, nebo ne? Je slovakismus „až tak“ (například „až tak náročný ten úkol není“) již v současné češtině přijatelný, nebo ho stále máme považovat za chybu? Kolik hádek dokážou takové otázky vyvolat!

A je to dobře. A velmi dobře také je, že se do těch diskusí zapojují i laici – někdy více, jindy méně poučení. Jazyk totiž není polem vymezeným pouze pro akademiky. Jazyk je přece věc navýsost veřejná; užíváme jej my všichni, tvoříme jej (vylepšujeme, kazíme) my všichni. Žijeme v něm a jeho prostřednictvím se vztahujeme ke světu, k sobě navzájem i k sobě samému. Je naším oblekem, štítem, životadárným médiem.

Laik by se ale měl s pokorou poučit ze znalostí odborníka, než začne něco vehementně prosazovat. A odborník by

měl s pokorou a se snahou porozumět přistupovat k názoru laika; vždyť jazyk vzniká a vyvíjí se díky němu. Nejdříve byl mluvčí a teprve potom lingvista.

Mosty mezi jazykovědci a laiky jsou naštěstí postaveny. A tady se dostáváme k mému velkému poděkování. V první řadě *Ústavu pro jazyk český*. Otevřeme-li si jeho webové stránky a prolistujeme je, bude nám jasné, jak se v posledních deseti letech toto pracoviště otevřelo veřejnosti a jak velké poděkování si zaslouží.

Prostředníkem mezi mnou a jazykem je moje žena Alice, inspirátorka a více než jen jazyková redaktorka mých textů. Dovolte mi proto toto osobní poděkování.

Malá dobrodružství s jazykem nám laikům zpřístupňuje řada knih a příruček. Nemohu připomenout všechny publikace, a tak vybírám jen některé z těch, co znám a jsou mi zvláště milé. Je to například knížka *Tajemství slov* od Vlastimila Styblíka, „jazykově dobrodružná“ knížka *Jak dnes píšeme / mluvíme a jak hřešíme proti dobré češtině* od Nadi Svozilové, dále dvě příručky od Markéty Pravdové a kolektivu: *Jsem v češtině doma?* a *Čeština nově od A do Ž*. A také příručka *Na co se nás často ptáte*, kterou sepsal tým jazykovědců na základě zkušeností z jazykové poradny, učební text Petra Sgally a Jarmily Panevové *Jak psát a jak nepsat česky*, *Opravník omylů v jazyce českém* od Jaroslavy Hlavsové, *Češ-*

tina bez chyb od téže autorky, tři krásné knížky od Dušana Šlosara – *Jazyčník*, *Otisky* a *Tisíciletá*, *Čeština, jak ji neznáte* od Věry Schmidtové, *O patričnosti v jazyce* od Václava Jamka a *Brána jazykem otevíraná* od Jiřího Marvana. Inspirací a potěšením jsou různé jazykové sloupky bývalého ředitele Ústavu pro jazyk český Karla Olivy.

Zcela zvláštní postavení v mém srdci má překrásná kniha Pavla Eisnera *Chrám i tvrz. Kniha o češtině*.

Z odborných textů mě naposledy zaujala například pozoruhodná publikace Františka Štíchy *O nepřesnosti našeho vyjadřování. Jazyk jako produkt intuitivního myšlení*. A jako stálice je zde časopis *Naše řeč*, který v roce 2017 oslavil svůj stý ročník.

A samozřejmě musím připomenout alespoň některé z filosofů, kteří se jazykem zabývají a zabývali. Zajímavé a inspirativní postřehy má například Jan Sokol ve čtivé popularizační knize *Malá filosofie člověka*. Analytickou filosofií se zabývá například Jaroslav Peregrin a pak tady máme velikány jako Ludwig Wittgenstein, Willard Van Orman Quine, Jan Patočka, Martin Heidegger, Hans Georg Gadamer a další.

Ještě jednou: Děkuji.

„Jazykosvěty“ a jejich mřížky

(na vysvětlenou k ilustracím)

Říká se: „Kolik jazyků znáš, tolikrát jsi člověkem.“ Mohlo by se ale také říci: „Kolik jazyků znáš, tolik světů obýváš.“ Možná by to dokonce bylo věcně přesnější. Tak například v českém světě má duha o jednu barvu méně než v anglickém, neboť to, co my chápeme jako odstíny modré, oni pojmenují jako barvy dvě – modrou a indigo.

Tam, kde opatrní Češi šuplík *zasouvají*, a proto mu říkají *zásuvka*, tam zvědaví Francouzi šuplík *vytahují*, a proto mu říkají *tiroir* – od slovesa *tirer* čili „táhnout“. Pro Francouze jde tedy primárně nikoli o *zásuvku*, ale o *vytáhnuvku*.

Chceme-li v angličtině, francouzštině nebo němčině pochválit, že má někdo krásné *nohy*, musíme dávat pozor, abychom místo toho neřekli, že má „krásná chodidla“. Protože to, co my Češi primárně vidíme jako jeden souhrnný anatomický útvar (*nohu* nebo *ruku*), oni prvořadě vidí jako útvary dva – *nohu + chodidlo* nebo *paži + ruku*.

A jakou barvu má *modřina* pod okem? Banální otázka? Ani ne. Jak již slovo samo napovídá, my zde vidíme modrou a stejně tak i Němci, kteří říkají *blaues Auge* (modré oko). Angličané však totéž vidí jako černé a modřinu nazývají *black eyes* (černé oči).

A to se zabýváme jen jednotlivými slovy. Což takhle přirovnání? Zatímco my se občas cítíme *jako páté kolo u vozu*, Angličan se cítí *jako kolo třetí*. Zřejmě svoji užitečnost neporovnává s vozem, ale s dvoukolákem.

My říkáme, když něčemu nerozumíme, že je to pro nás *španělská vesnice*, Poláci zase *je to pro mě český film* (pod dojmem obtížně srozumitelných českých filmů nové vlny šedesátých let). Když je něco mizerně spravováno, říkáme, že tam mají *turecké hospodářství*, Němci ve stejném smyslu pronesou *Böhmisches Dorf*.

Značná různost světů se projevuje i v gramatice. Významný představitel kognitivní lingvistiky George Lakoff píše, že v jazyku *dyirbal*, jímž mluví někteří Australci, jsou slova rozdělena do těchto rodů: 1. *božstva*; 2. *ženy, oheň a nebezpečné předměty*; 3. *pokrmy*; 4. *všechno ostatní*. Jak fádní se v porovnání s tímto dělením zdá náš indoevropský jazykový svět! Dát do jednoho pytle ženy, oheň a nebezpečné předměty... – před touto austrálskou jazykovou jasnozdřívostí se v obdivu a v úctě skláním.

Uvedený příklad ukazuje, jak si lidé prostřednictvím jazyka člení, třídí (klasifikují) svůj svět. Jako by na něj přikládali jakousi *mřížku*, která ho rozděluje na jednotlivé úseky a tím jej činí přehlednějším. Není pochyb, že Australci člení (a tím pádem i vidí a asi i hodnotí) svůj svět velmi odlišně

od nás, kteří využíváme „jazykovou mřížku“ češtiny a orientujeme se podle ní.

Ale i samotná čeština vytváří více mřížek (více interpretací světa). Krásný příklad nám uvedl Pavel Eisner, když upozornil, že na jižní Moravě zemědělci dělili různou „havěť“ do tří kategorií. 1. *Gavoň* zahrnuje létající živočichy bez peří, například létající brouky, včely, mouchy, ale i netopýry; 2. Do *žózele* se řadí ti živočichové, kteří se pohybují po zemi, ale nemají nohy. Patří sem červi, housenky, ale také slepýš a hadi; 3. Jako *ščór* se označují ti živočichové, kteří sice nohy mají, ale mají jich (s výjimkou ještěrek, které do této kategorie také patří) „nepatříčně mnoho“. Náleží sem ještěrky, lezoucí hmyz, stonožky, pavouci, raci, štíři...

Ano, takové dělení je zcela jistě nevědecké. Vždyť se zde „hází do jednoho pytle“ například hmyz i savci (netopýr), do jiného hmyz a plazi atd. Ale moravským zemědělcům nešlo o vědu, ale o rychlé rozlišení, o informaci, zda si právě mají dát pozor na *ščóry* (a dívat se pod nohy), nebo na *gavoně* (a zdvihnout oči vzhůru). Pro jejich potřebu to bylo dělení *praktické* a svět rozčleněný takovou „jazykovou mřížkou“ byl pro ně srozumitelný a vyhovoval jim..

Každý jazyk má svou logiku a řád, žádný z nich ale netvoří řád mechanický, zcela pravidelný (pomineme-li pokusy o umělé jazyky). Naopak v rámci jazykového řádu se ukrývá

nádherná pestrost jazyka. A proto i „jazykové mřížky“ bývají pestré, plné různorodých ornamentů a dokážou náš svět členit (a jazykově zdobit) v pozoruhodných variacích.

Podobně pestře organizují náš vizuální prostor ozdobné mříže, zábradlí, ale třeba i (díky kouzlu náhody) příhradové nosníky a vedení elektrických drátů.

Tak, a teď už víte, proč jsme do této knihy zvolili právě tyto ilustrace.

Žblabuňka

Novináři se předhánějí v tom, jak ukázat, co kdy nějaký politik *žblebtнул*. A naši politikové jim v tomto ohledu poskytují bohatou zeň a sami se o tomtéž dokážou týdný dohadovat, soudit a navzájem se obviňovat.

Nemělo by se hloupě *plácát*, ale komu sem tam nic neujede, ať hodí kamenem. Nikdo z nás totiž není stoprocentním pánem svého jazyka. A toho napětí, provokací a vulgarit zažívají všichni politikové kolem sebe tolik, že se ani nelze divit. Nejednomu senátorovi a nejednomu poslanci během funkčního období pěkně zhrubl slovník. Tomu, kdo si dokázal udržet glanc, budiž o to větší čest.

Přebrepty a hloupá *plácnutí* se objevují i v jiných sférách a v jiných zemích. A hloupé a netaktické *výlevy* existovaly i v minulosti.

Poslyšte, co se přihodilo Karlovi IV., otci vlasti. Jednou tento panovník pod vlivem moku, v němž se pravda ukrývá, zcela nediplomaticky označil královnu Alžbětu, matku uherského krále Ludvíka a sestru polského krále Kazimíra, za „málo cudnou“. To byl tehdy stejně silný výrok, jako kdyby dnešní diplomat použil jistého vulgárního slova pro označení ženy volnějších mravů. Bohužel se tak stalo za přítomnosti uherského poselstva, které ihned žalovalo jak doma, tak v Polsku. Uherský král Ludvík poté pohrozil císaři válkou, stejně tak polský Kazimír a vypadalo to moc zle. Spor byl zažehnán až na velkolepé hostině v Krakově, kde zneuctění panovníci oženili císaře s Eliškou Pomořanskou, příbuznou potupené královny. Jak málo ale chybělo, aby kvůli hloupému *užblebtnutí* byla vyhlášena válka.

Tento příběh je u nás cudně pozapomenutý, ale je známý mezi Maďary a Poláky. Docela to chápu; Karel IV. pro ně přece nic zvláštního neudělal. Ale my vzpomínáme spíše na jeho jiné činy než na nějaké hloupé přehánění. *Žblebty* politiků zkrátka hodnotíme selektivně; u někoho je pohoršlivě neustále připomínáme a odsuzujeme, u jiného omlouváme (rozrušením, únavou atd.) a zapomínáme na ně.

Různá přeházení zůstávají v paměti jako něco prvořadého obvykle tehdy, když nic pozoruhodnějšího k zapamatování od určitého politika není. A tak zde ještě po třiceti letech máme Jakešovy *bojery* (místo *brojery*). Je pravda, že tento *přežblebt* je tak nabílední, že se ho dopustil v životě téměř každý (já tedy ano), ale vůle lidu a historie ho již trvale přirčila tomuto politikovi. Proč? Říkal si o to!

Buďme však shovívaví a člověka, který vypustí nějaký ten *žblebt* či *žvást*, nepranýřujme moralistními slovy a jen ho hezky česky počastujme jménem, které skoro pohladí: je to takový *žblabuňka*. I kdyby třeba zrovna bydlel na Hradě.

Potlesk, facka a zenový mistr

„Jsem mezi lidmi ze všech živočichů nejoblíbenější,“ chlubí se mol. „Kdykoli se mezi nimi objevím, začnou tleskat.“

Potlesk je slovo, které vzniklo jako nápodoba zvuku tlesknutí rukou (*tlesk*). Pohyb rukou vůči molu však my lidé zvukomalebně vyjádříme spíše jako *plesk* (příslovce evokující úder) než jako *tlesk*, což asi chudák hmyz nevěděl.

Ne vždy bylo *tleskání* výrazem pochvaly a obdivu. K tomu sloužilo například pískání, dupání, střelení do vzduchu,

vyhazování klobouků a podobně. Je možné, že potlesk je jen kultivovanější náhražkou za takové projevy. Nutností se to zřejmě stalo tehdy, když se bouřlivé ovace přesunuly z ulic, nádvoří a zahrad do uzavřených síní. Ale nemohu se zbavit podezření, že je v zavádění potlesku i jistá záměrná rafinovanost. Potlesk se dá snáze vyvolat, organizovat, kontrolovat a zneužít. K tomu slouží takzvaná *klaka* – čili lidé najatí k záměrnému vyvolání ovací nebo naopak k vypískání něko-ho. To slovo vzniklo z francouzského *claquer*, což znamená klapat nebo tleskat.

V případě potlesku obvykle klaka nemá těžkou práci. Potlesk má totiž téměř spontánní schopnost synchronizace. To když se vypuknuší chaotické, a tudíž individuální tleskání bez jakéhokoli viditelného nebo slyšitelného dirigenta samo od sebe zorganizuje do pravidelného rytmického potlesku. Něco takového často bývá upřímné a skutečně spontánní, jako například po silném uměleckém zážitku. Ale obdobný pravidelný potlesk se dá i uměle vyvolat a poté prodlužovat pomocí klaky.

Z potlesku se také nemusí vždy poznat, zda je upřímný, nebo z povinnosti, ba dokonce ze strachu.

Z dob komunistických sjezdů známe například sousloví „bouřlivý potlesk“ a „neutuchající potlesk“ při projevech komunistických pohlavářů. Tyto termíny se také v novinách

povinně vkládaly do závorek za patřičné pasáže přepisu významného projevu. Asi takto: „*Socialismus si, soudruzi, rozvracet nedáme! /bouřlivý potlesk/ Necht' žije nerozborné přátelství mezi Československou socialistickou republikou a Sovětským svazem! /neutuchající potlesk/*“ Ano, tak se to v novinách tehdy skutečně psalo.

Zajímavé je, že potlesk je téměř výhradně masovou záležitostí. Kromě toho, že vyjadřuje nadšení a úctu k někomu nebo k nějaké myšlence, tak také stmeluje jedince v masu. Doma si proto tohoto druhu pochvaly nikdo neužije. Snad jen malé dítě, když se poprvé vyčůrá do nočníčku a rodiče se kvůli tomu začnou okázale radovat a tleskat. A pak může bouřlivý potlesk či spíše *poplesk* ještě zažít onen mol šatní a mol potravní ze začátku tohoto medailonku.

I když... ještě jeden potlesk vlastně v soukromí existuje. Tedy zatím hlavně ve filmech, ale kdo ví, kolik z nás to již odkoukalo. Mám na mysli potlesk ironický. Objeví se například poté, co elegantně oblečený muž nepozorován vyslechne manželčino slzavé přemlouvání policejního inspektora, že to ona nic, že to všechno manžel. Manžel pak pomalu, dutě a v dlouhých odstupech asi pětkrát zatleská, vystoupí ze stínu a řekne: „Bravo, miláčku, opravdu skvělé představení.“

A pak jsou tady ještě kóany japonského zen-buddhismu – krátká vyprávění nebo pouze pokyny, které mají v učedníko-

vi posílit vnímání paradoxnosti reality a vést k sebeuvědomění. K nejnámějším kóanům patří tato otázka: „Jak zní zvuk tlesknutí jedné ruky?“ No..., paradoxní to zcela určitě je. Ale zdá se mi, že japonský zenový mistr se zřejmě nikdy nesetkal s obyčejnou českou hospodskou fackou (z latinského *facies* – tvář). Ta pěkně pleskne a s lidským sebeuvědoměním také dokáže udělat divy.

Inu, civilizační rozdíly.

Tečný zájem

O co máte zájem? Slovo *zájem* původně znamenalo půjčku, zajetí nebo rukojmí, což docela sedí. Když se o něco zajímáme, tak nás předmět našeho zájmu dokáže doslova pohltit, sebrat, zajmout, uchvátit. Jsme pro něj dokonce přímo *zaníceni* či *zapáleni*. Anebo jsme do něčeho *vtaženi*.

Někdy místo slova *zájem* používáme poněkud nabubřelé slovo *interes*. Skládá se z latinské předložky *inter* čili „v“ a slovesa *esse* čili „být“. Být do něčeho *zainteresován* tedy opět znamená *být v něčem* nebo *být do něčeho vtažen*.

Všimněte si, že ve všech těchto slovech se projevuje pohyb odněkud někam, to jest směřování. Mít o něco zájem

znamená zaměřit se na něco. Kroužit jako mlsný kocour kolem misky mléka; ta ho přece nemůže nechat v klidu!

Schopnost nechat se do něčeho vtáhnout, zaujmout se něčím je jedním z projevů života. Co žije, je, s odpuštěním, *tečně* – pokouší se všeho dotýkat a samo je dotýkáno. Tím, že se o svět zajímáme, tak máme často pocit, že sami nějak silněji *jsme* a intenzivněji *žijeme*. Cítíme se napjatí, napružení, hýbe to s námi.

Naopak ten, komu zájem o svět, život a druhé lidi chybí, jako by ani moc nebyl. Už jen proto, že s takovým *netečným* člověkem my sami obvykle ani moc nepočítáme. Výjimkou jsou samozřejmě dospívající; ti mají zájmů přehršle, pouze si nechtějí zadat s námi dospělými a dávají nám to najevo perfektně propracovanou klasikou: unuděným slůvkem „nezájem“, doprovázeným otráveně zvednutýma očima a případně i bublinou od žvýkačky jakoby maně vyběhnuší z úst.

Ale pozor, zájem se nemusí vždy projevovat navenek. Může být záměrně ukrýván a o to může být ve skutečnosti silnější. Někdy může být takové chování i otázkou taktiky a strategie. V našem případě nejčastěji asi v oblasti lásky. Zde také máme tendenci se nejčastěji ujišťovat, zda má někdo o někoho skutečně vážný zájem, nebo jde o pouhý nezávazný flirt.

No jo, ale co když má někdo vážný zájem o nezávazný flirt? Tak to teda nevím.

Obrana stereotypu

Mnohdy slýcháme moudré rady jako „vyvarujte se ve svém životě stereotypů“, a proto máme pocit, že stereotyp je něco nežádoucího. Zčásti je to pravda, třeba v partnerském životě, ale právě jen z části. V některých případech může být stereotyp dokonce vysloveně zhoubný – například když státník jezdí do vládní budovy stále stejnou cestou a umožní tak atentátníkům, aby se na něj za rohem dobře připravili. Ale to jsou výjimky.

Slovo *stereotyp* pochází z řeckých slov *stereós* čili „pevný, tvrdý“ a *týpos* neboli „úder, forma, charakter“. Tedy jde v našem kontextu o pevnou formu, kterou můžeme dlouhodobě opakovat. Původně se toto slovo používalo v typografii, kde značilo v celku odlitou tiskovou desku. Obecně si proto můžeme stereotyp představit jako nějaké razítko, kterým si „štemplujeme“ život, abychom mu dodali řád.

Chtěl bych se stereotypů zastat. Nepopírám, že vybočení z nich dodává životu patřičnou šťávu, ale pokud by neexistovaly stereotypy, nebylo by z čeho vybočovat a život by se proměnil v hrůzný zmatek.

Stereotyp je ustálený způsob chování nebo konání něčeho. Jako když přijдете domů, podotýkám, že téměř v jakémkoli stavu, a klíče automaticky pověsíte na háček.

A někdo, jako například já, ještě automaticky pověsí kabát vyvětrat na balkon. I zcela mimořádné vybočení v podobě posezení s přáteli díky tomuto stereotypu celkem nenásilně vklouzne do zajetých kolejí, anebo přinejhorším máte druhý den za ten vyvětraný kabát na balkoně alespoň bod k dobru.

Dát klíč na háček je skvělý stereotyp. A pokud jej porušíte, třeba proto, že vás vyděsí kouř valící se z kuchyně, obvykle klíče později nemůžete najít, protože jste je v rozrušení jen tak někde pohodili. Hledáme je pak často velmi dlouho a jediné místo, kde se zaručeně nenacházejí, je v okolí toho háčku.

Stereotypy jsou ostatně samy takové obrazné háčky, za které se zachytáváme, abychom neztratili orientaci ve světě a ve svém životě.

Takže shrňme to: je dobré vybočit ze stereotypů, ale musíme se k nim umět zase vrátit. Je to neuvěřitelné, ale i stereotyp má své zásluhy na pestrosti našeho světa.

Stereotyp a přetržený koberec

Zabývali jsme se stereotypy v životě a nyní se zaměříme na stereotypy ve filmu.

Nejčastějším z nich je skutečnost, že hrdinka v dobrodružném filmu musí být krásná. Z takových filmů získáte pocit, že skvělí chlapíci mají nebývalé štěstí na to potkat mimořádnou a téměř vždy nezadanou *krásku v nesnázích* (to je terminus technicus). Tedy v dlouhodobých nesnázích – obvykle dvouhodinových. Pokud film začíná nějakou normálně hezkou ženou, buďte si jisti, že na titulcích čili na výplatní listině bezostyšně vystavené zrakům diváka je až někde vzadu, což znamená, že její nesnáze budou naopak velmi krátkodobé a obvykle definitivní.

Dalším stereotypem zejména amerických filmů je krásná žena ve sprchovém koutě. Mám pocit, že v Americe neexistuje pro ženu nebezpečnější místo a že vedle sprchového koutu je procházka nočním Bronxem naprostá pohoda. Pokud se nechá zavraždit ve sprše, může být i dívka uvedená až na konci výplatní listiny mimořádně krásná. To je výjimka z pravidla, která zaručuje divákům nadstandard, jakýsi optický přínos. A pokud se náhodou sprchuje hlavní hrdinka, tak sice nezemře, ale jistě má namále – a to nejen života, ale ku potěše diváka i oblečení.

Já v tom mám jasno. Pokud má dcera někdy pojedete do Ameriky, dovolím jí mýt se pouze žínkou u umyvadla. A zakážu jí ještě parkovat v podzemních a nadzemních garážích. Tam je to taky nebezpečné.

Stereotypy se vyvíjejí. Již málokdy se setkáme s geniálním, ale nepraktickým vědcem, jeho krásnou dcerou a mladým praktickým a činorodým novinářem. Rovněž šílených vědců ubylo, ale místo nich nastoupil stereotyp lépe odpovídající dnešní době: vědci hamižní a vědci sloužící tajným službám.

Je úplnou katarzí, když někdo stereotyp poruší. Jako když Michael York coby d'Artagnan trhne na chodbě v paláci Tuilleries kobercem, na němž stojí kardinálovi gardisté... a ten běhoun se přetrhne.

Zrovna tak neustále čekám na zázrak, až zákeřný vrah kradoucí se ke sprchovému koutu uklouzne po mýdle a praští se do hlavy.

Jo, to bude úleva.

Je babička fanatik?

Fanatismus je všeobecně chápán jako extrémní podoba netolerance. Je to vášnivá, slepá zaujatost pro něco nebo někoho, co bezvýhradně přijímáme. Je spojen s iracionalitou a nesnášenlivostí ke všemu odlišnému. Pro fanatického člověka je příznačné, že již předem odmítá dialog a cítí se být

povolán všechno odlišné rovnou odsoudit, separovat nebo nejlépe ze všeho zničit.

Fanatik miluje slovo *pravda*, ba přímo je nadužívá, hýčká si je. Je to ale zvláštní pravda: taková ta s velkým písmenem na začátku – Pravda, která automaticky odsouvá nositele jiných názorů do sféry *nepravdy*, do sféry Lži. Což každého, kdo stojí za *svou Pravdou* či za *naší Věcí* (oboje míněno s velkými písmeny), vede k jedinému logickému důsledku: nepřátele je nutno rozdrtit. A protože nepřítel absolutní pravdy je absolutním nepřitelem, neexistuje již žádné vyšší kritérium, podle kterého by fanatik měl posuzovat své jednání. Všechno je mu pak dovoleno.

Ve skutečnosti jsme až doposud mluvili o druhotném, přeneseném významu slova *fanatik*. Původní význam tohoto slova nebyl tak hrozivý.

Slovo *fanatik* pochází z latinského *fanum* čili „posvátné místo“. A v římském náboženství se jako fanatik označoval člověk, který vyšel z chrámu, kde se setkal se svým božstvem, a byl naplněn posvátným prozřením.

Naštěstí i v dnešní době u kteréhokoli chrámu, u kterékoli mešity a u kterékoli synagogy najdete mnoho takových *fanatiků* v původním významu. Jsou to lidé, kteří nemluví a nemyslí s velkými písmeny na počátku „velkých“ slov, ale zato se třeba umí navzájem domluvit a díky hodnotám,